

testvérintézmények létesüljenek, mert csak ebből fejlődhetik egészséges verseny, amely nélkül haladás, előremenetel szinte el sem képzelhető.

Összegezve a mondottakat, a jövő feladatait a következőképen körvonalazhatjuk:

1. Szegednek szüksége van egy 70—80 főnyi hivatásos vegyeskarra, hogy ezzel az oratórium- és a kantátairodalom klasszikus alkotásai előadásra kerülhessenek.

2. Szüksége van a városnak egy második ütöképes szimfónikus zenekarra, mert a fejlődés természetéből folyik, hogy egyetlen zenekar képtelen az operai és hangversenyzenekari vonal megfelelő ellátására.

3. Az üzemi énekkarok és zenekarok színvonalának emelése sürgősen szükséges, amiben döntő segítséget nyújthatnak az üzemek vezetői, viszont szakmai vonalon elsősorban a Zeneművészeti Szakiskola hivatott az együttesek patronálására.

4. Szeged hangversenyéletében olyan változást kell megvalósítani, amely a műsorok összeállításánál főszempontnak veszi a széles tömegekkel való kapcsolat megerősítését. A tömegek zenei nevelése szempontjából szükséges a gramofonbemutatók megszervezése az üzemekben, hozzákapcsolódó ismeretterjesztő zenei előadásokkal.

5. A kormányprogramnak szelleme és betűje értelmében meg kell valósítani a zenei intézmények arányos elosztását a főváros és vidéki kultúrgócponatok között. Végül a vidéki opera- és hangversenykultúra érdekében a fővárosnak az utánpótlást kell biztosítani a vidéki intézmények számára is. Meg kell szüntetni a fővárosi kisegítők és tanárok vidékre utaztatását, ami rossz félmegoldás, de ezzel kapcsolatban elodázhatatlan a vidéki lakásproblémák megoldása.

Ezek alapján Szeged zenei emelkedése megvalósítható, és a fejlődés eljuttathatja városunkat oda, hogy zenekultúrája alföldi színeet nyerve, méltóan állhasson az egyetemek mellett.

Szatmári Géza

Mákvirágok

Csiky Gergely színműve a szegedi Nemzeti Színházban

Hasznos szórakozást, a sikeres mulattatás mellett tanulságos órákat szerzett a szegedi Nemzeti Színház, amikor léfújta a port Csiky Gergely Proletárok című művéről és életrekellette alakjait. Nemcsak haladó, értékes hagyományaink ápolását szolgálta ezzel, hanem — a letűnt úri társadalom sok szennyének, ha csak villanatnyi elétketésével is — egyben hozzájárult a színházlátogató dolgozók neveléséhez, társadalmi tudatuk mélyebb kialakításához. Helyes, hogy valóban csak a port fújták le Csiky művéről. Bár a Budapesten Ingenyelők címmel előadott Békés István-féle átdolgozás is igen értékes munka és megvanak az elismerésre méltó érdemei, mégis jobb, ha minél közelebb maradunk az eredeti műhöz. Különösen vonatkozik ez az olyan darabokra, amelyeknek mondanivalója, cselekmény- és jellemformáló ereje ma is elevenen és élvezetesen hat a színpadon. Csiky-darabja kétségtelenül ezek közé tartozik.

A címnél azonban egy kicsit meg kell állnunk. Nyilvánvaló, hogy az eredeti Proletárok címmel semmiképpen sem kerülhetett bemutatásra a darab, hiszen ma homlokegyenest ellenkezőt jelent ez a szó, mint amilyen értelemben Csiky használta. Már a korabeli kritika is helytelenítette ezt a szóhasználatot, ami — Hege-dűs Géza szerint — onnan eredhetett, hogy »az ifjúkora óta latinul olvasó Csiky tudatában ennek a szónak az volt a jelentése, ami a császárkori Rómában; ott és akkor a proletariátus a munka nélkül, egzisztencia nélkül a társadalmon élősködő embert jelentette«. Ennélfogva találóbbr az Ingenyelők cím, és élesebb is, mint a Mákvirágok. Ez utóbbi nem annyira elítélő, inkább kedélyeskedő, szinte megbocsátani is kész hangulatot teremt. A darabban elhangzik ugyan ez a kifejezés, de éppen az egyik ingenyelő, Elza szájából, amikor azt mondja a II. felvonásban Zátoryinak, a fő ingenyelőnek: »Annyi bizonyos, hogy szép kis mákvirágok vagyunk mi, galambom!«

Helyesebb, jobb lett volna ezek alapján más címet találni.

A címnél azonban sokkal többet mond a darab, Csikynek ez a találó, szellemes alkotása. Helyes, hogy hosszú esztendőök után végre bemutatásra került szegedi színpadon Csiky-darab. A közönség szívesen fogadta Csikyt itt is, mint a

közelmúltban Budapesten a Buborékok felújításán. Mindkét helyen kitűnően szórakozik a néző, és nemcsak szórakozik, hanem sokat is meglát abból a — ha nem is túl nagy és itt-ott talán homályos — tükörből, amelyet Csiky a kiegyezés korának társadalma elé tartott.

Ügyeskező, a közönség ízlését jólismerő és helyes irányba terelő színpadi szerző volt Csiky Gergely. A korabeli kritikák szinte kivétel nélkül megenlékeznek arról a nagy közönségikerről, amelyet darabjai kiváltottak. Nagyszerűen tud feszültséget teremteni a színpadon, és a feszültséget pompásan oldja föl a mondanivalóba szervesen beleszótt humorral, kacagtató jelenetekkel, mulatságos, de jellegzetes figurákkal. Mesteri kézzel teremti meg a nézőkben a rokonszenvet alakjai iránt, vagy az ellenszenvet is velük szemben. Figyeljük csak meg a szegedi előadást! Nem egyszer hangzik el a nyíltszíni taps olyankor, amikor ez nem a színésznek, hanem magának a hősnek szól. (Pl.: Darvas Károly megjelenése a III. felvonásbeli estélyen.) Kiválóan bánik az érzelmeikkel Csiky anélkül, hogy túlzottan szentimentálissá válnék. A közönség maga sem veszi észre, hogy avatott művészként ragadja érzelmeit az író: a nevetetés és a sírás, a fűtött izgalom, a drámaiság és jóleső líra nagyszerű magaslataiba emeli. Jól gazdálkodik ezekkel az érzelmeikkel: a rokonszenvet nem pazarolja méltatlanokra, és a gyűlöletet jó irányba gyűjti. A magaslatokon felnyílik a szem is: a nézők a színház kapuján túl is látóbb tekintettel tudják, kit kell szerethniük, és kit kell gyűlölniük.

Pontosan így történik a Proletárok, illetve a Mákvirágok előadásainál. Ez mű kétségtelenül Csiky legsikerültebb alkotása. Mikszáth Kálmán szerint ezzel érte el művészetének zenitjét. Ez a darab nemcsak Csiky életművében jelent kiemelkedőt, hanem a magyar dráma történetében is, hiszen ő volt a magyar kritikai realista dráma korában legkiemelkedőbb egyénisége, sőt bátran állíthatjuk, hogy megteremtője és legnagyobb mestere is.

Természetesen nem hibátlan alkotás a Mákvirágok, mint ahogy Csiky egész életművében is föllelhetők szemléletének, művészetének korlátai. Sok tekintetben egyetérthetünk Gyulai Pálnak, a darab első, 1880-beli bemutatója alkalmából írt bírálatával. Egy kissé ugyan szörszálhasogató, de megjegyzései az egyes alakok és cselekedetük valószínűségére, illetve valószínűtlenségére vonatkozóan találók. A marxista kritika sem találhatja mindenben tökéletesnek a képet és a megoldást, sőt a dráma szerkezetében is akad több kisebb hiba. Így pl. az eléggé elnyújtott expozícióhoz képest az utolsó felvonás eseményeinek hirtelensége.

Kétségtelen azonban, hogy ezek a hibák elenyészők a jelentős társadalmi hatás mellett mind korában, mind akár napjainkban. A dzsentri világ súlyos sebet kapott ettől a műtől. A polgári kritika fel is hördült a bemutató után. Maga Gyulai Pál is erősen tiltakozott az ellen, hogy a Proletárokból fölvázolt kép lenne a jellemző az akkori magyar társadalomra. A polgári irodalomtörténészek hosszú időn át le szeretnék volna szűkíteni a mű mondanivalóját. Szerintük csupán az elválás problematikáját veti föl a darab, s csak azt szándékozott bemutatni, hogy a könnyű válások következtében mint válhat a házasság még üzletle is. Lehet, hogy Csikynek volt ilyen szándéka is, de mindenestre túlmélt ez. Ha talán ebből a problematikából indult is ki, de maga a való élet, a reális ábrázolás fonala egyre tovább vitte, és eljuttatta egy szélesebb társadalom körképéig. Így tárult elénk azután az a romlottság, erkölcsi züllés, a becsületes, de sokszor hiszékeny emberek kijáratása, amelyre az a társadalom lehetőséget adott.

Eles bírálat Csiky darabja a lecsúszó nemesi társadalommal, a dzsentri világgal szemben. Nem volt ritka, hogy a talajt, vagyonát veszített dzsentri szélhámoskodással igyekezett fenntartani az úri élet látszatát. A munkát nemcsak útálta, hanem le is nézte és magához méltatlannak találta. A munkát »lesüllyedni» a munkájából élő polgár világába, de egyre inkább kénytelen volt jó arcot mutatni felé. Ügyeskedéseivel, szélhámoságaihoz még lehetőséget nyit az a kor, de egyre jobban múlik ennek a rétegnek a váloga, mert egyrészt föltűnik mellette az új értelmiség típusa, másrészt a magáraébredő polgári társadalom is egyre kevesebb lehetőséget enged számára; ugyanakkor mintegy háttérként egyre erőteljesebben tör elő a nép új erkölcsisége, tisztánlátása.

Csiky sokszínű emberek felsorakoztatásával vázolja föl ezt a társadalmi képet. Sokszínűek, de mindegyikük kitűnő típus: egy-egy társadalmi réteg jellemző, egyénített figurái.

A szegedi Nemzeti Színház előadásában hitelesen kelt életre ez a kor, és az együttes sikeresen szolgálja a darab mondanivalóját. Nem kis része van művé-

szeinknek abban, hogy a közönség valóban úgy izgul, szípcg, tapsol és nevet a pergő jeleneteknél, mint ahogyan az előadásról előadásra történik. Adám Ottó, a színház Jászay Mari-díjas főrendezője Kakuszi Imre segédrendezővel sck jólsikerült ötletet vitt az előadásba. Csiky izes humorának érvényesülését a rendezés finom eszközökkel vitte tovább, és különösen nagy érdeme, hogy mértéktartó maradt akkor is, amikor könnyen alkalma nyílt volna kisiklani a bohózat területére. (Pl. amikor Zátonyi »lemond« feleségéről Timót javára a III. felvonásban.)

A rendezés és a színészek együttes érdeme, hogy valószerűen, mondhatnánk plasztikusan vitték színre Csiky eleven alakjait. A cselekmény legfőbb mozgatója Zátonyi Bence. A lecsúszott, vagyontalan, de nagylábon élő dzsentri tipikus képp viselője. Nem volt sohasem különösebben vagyinos a családja. Afféle »hétszilvas-fás«, de »az is csak olyan fertályos« — amint a szemébe is vágják. Neki azonban még ennyi sem maradt, de megszokta »a fényt, a kényelmet, szükségessé vált éppúgy, mint a levegő«. Minden eszközt gátlástalanul megragad tehát, hogy munka nélkül is jól, fényesen éljen. Minden piszkosságra hajlandó, amiből pénzt lát. Eiadná lelkét is, de mivel az nem kell senkinek, így hát a feleségét adja el. Házasságokat köt, hogy aztán súlyos ezrekért »lemondhasson« a szép feleségről más javára. Mindez az úri külszin alatt, a társadalmi látszatok megtartásával történik, amiért nem lehet felelősségrevonás. A polgári társadalm törvényei szabad utat hagytak a Zátonyi-féle »ügyes gazemberek« számára. Nem egy hasonszórú társa nevében beszél hát Zátonyi, amikor hetykén dicsekszik vele: »Elégedjék meg (t. i.: a társadalom), ha megtartom törvényeit és nem kerülök összeütkezésbe a büntető törvénykönyvvel«. — Inke László alakításából csakúgy sugárzik ez a magabiztos gonoszság. Hihetően és gyűlöletesen áll előttünk az úri gazember, ez a tetőtől talpig cinikus, érzés nélküli, romlott alak. Már megjelenésével is eltalálta a kellő szint: a korabeli jampoc, a dendi / öltözékében eleve megmutatta, hogy kivel állunk szemben. Jó volt a játéka, életteli a figurája. A szegedi közönség azonban Inkétől mást, — ha tetszik — újabbat várna. Minden értéke ellenére is Inke önmagát ismétli szerepeiben, és minden alakításának ugyanaz az alaphangulata. Annak, ki először vagy egyszer-kétszer látja játszani, talán nem tűnik föl annyira, de a szegedi közönségnek, amely jóformán minden bemutatott új darabban látja (a gyakori szereptanulás, elismerjük, nem kis munkát jelent, és nem is sok elhelyedést enged), ez föltétlenül föltűnik és zavaróan hat. Nem arról van szó, hogy a színész megtagadja önmagát, és egyéniségének sajátosságait vetkőzze le. Inkétől sem ezt kívánjuk. Azt bíráljuk inkább, hogy szerepeiben ugyanazokat a megszokott mozdulatokat, arcjátékokat látjuk viszont, és ez már a modorossághoz jár közel. Ez volt érezhető ennél az egyébként jóformált alakításnál is.

A cselekményt Zátonyi bonyolítja, de a darab középpontjában Szederváry Kamilla áll. Kétesmultú, öregedő nő. »Vértanú özvegy« — hirdeti magáról, de persze a sokat emlegetett 48-as vértanú honvédtiszt sohasem élt. Ezzei a hazugsággal akar részvétet kelteni maga iránt, hogy amint fiatalkorában a bájaiból, úgy most a hazafias érzés, jószándékú emberek tisztelő sajnálatából, de főként ennek a sajnálatnak busás adományokból való kifejezéséből éljen. Ingyenélő, csaló és léha. Megcsillan azonban benne időnként a szív: fogadott lánya (aki őt édesanyjának hiszi) eszköz ugyan számára a jó üzletekhez, de mégis szereti, és neki jobb életet szánna. Lontay Margit átél jelenetekben mutatja meg ezt a lelki kettősséget. Ez különösen az I. felvonásban sikerül igen szépen, amikor Zátonyi kényszeríti, hogy adja hozzá lányát, majd utána lányával, Irénnel folytatott beszélgetése során. Érezzük, hogy küzd benne a kettős érzés: Irén szeretete és az önmaga féltése, a léha élethez való ragaszkodás. Természetesen folyik ebből a gyenge, tartalmatlan jellemből, hogy végülis az utóbbi győz benne. Itt azonban kisiklik Lontay szerepfelfogása. A II. felvonásban, amikor különböző praktikákkal, sőt őszinte, könnyes, félelemmel teli kétségbeeséssel sikerült lányát a házasságra rávennie, utána egyszerre kegyetlenül cinikussá válik. Lontay játéka tehát problémát hagy, de különben szépen kidolgozott és átéléssel játszott alakítás.

Az ingyenélő szélhámosok galériáját szaporítja Zátonyi közvetlen segítőtársa, volt felesége: Elza, aki végülis elárulja őt. Lélektanilag ugyan nem kellőképpen kidolgozott a hirtelen pálfordulás, de ez az utolsó felvonás eseményeinek — már említett — túlságos gyorsaságából ered. Lászlóffy Kata jól megállta helyét ebben a szerepben, főként arcjátékait és hatásos hangszíneit emelhetjük ki.

Rendkívül érdekes alak Mosolygó Menyhért, akit »mindenre lehet használni«. A csaló özvegy titkára, büntársa, különben szilenciumos ügyvéd. Gazember? Le-

het, mert gazemberségeket követ el. De undorodik mindattól, ami körülötte van, s amit csinálnia kell. Közelszem olyan szélhámos, mint azok, akik körülötte élnek: a zátonyik és dzsentri társaik, akik viszont nem kerülnek szembe a tételes törvénnyel. Őt tönkretette nagylábon élő felesége, aztán mind mélyebbre süllyedt, s végül csakugyan gazemberré vált. Alapjában véve tragikus ember. Maga is tudja, hogy gazember, érzi ennek a terhét, keservét. Ez a pont az, ami élesen elválasztja a többi gazembertől, és magasan föléjük emeli. Nem elég erős azonban ahhoz, hogy más életet válasszon. Anyaira mélyre is süllyedt a mocsárban, hogy nem is választhat más életet. Ezért éli rezignációval napjait, és borral altatja lázadó lelkiismeretét. Barsy Béla Kóssuth-díjas művésznünk pompásan formálja meg ezt a különös embert. Egyszerű eszközökkel, mély átéléssel nagyon emberit tud adni. Nincsenek nagy mozdulatai, hatásos hangszínei, de minden apró gesztusával, hangszíneivel a lényegre talál, jellemez, és aláhúzza az író mondanivalóját. Elítéljük, de ugyanakkor szívünkbe zárjuk és megszeretjük, mert a döntő pillanatokban mégiscsak ember, igazán ember és emberi tud lenni. Barsy művészete kiválóan szolgálja ezt a hatást.

S Timót Pál? Ő az, aki »korpa közé keveredett«, és kis híja, hogy fel nem falták a disznók. A darab végén fölvetődik a nézőben: sajnáljuk, ne sajnáljuk? Alakja ugyanis nem egyértelmű. A maga szempontjából csakugyan sajnálatraméltó. Nem annyira azért, mert anyagilag megkoptasztva, hanem mert barátjában, sőt az egész úri társadalomban csalódva, becsapottan áll előttünk. Maga kereste azonban a sorsát, és így inkább nevetséges, tragikomikus figura. Afféle úrhatnám polgár, mint Molière Jourdainje. Egész életét birkatenyésztéssel töltötte, aztán nagyra vitte az isten a dolgát. »Jó esztendőők jártak a birkákra, nagyon meggazdagodtam. Az addigiéknél jobb társaságba óhajtok kerülni... A fővárosba jöttem, hogy vagyonomból előkelő módon éljek.« Megkapta a jó társaságot! Sőhajtott is aztán keservesen: »Bár örökre a birkáim között maradtam volna!« Miklósi György egyszerű színekkel festi meg ezt az egygyű, előkelő társaságra vágó parvenüt. Barsy mellett, ő az előadás másik legkiemelkedőbb szereplője, szinte tanulmánybaillő alakításával. Külsőjében is igen jellemzően mutatta be a nagyvilági életre vágó polgárt, s remek gesztusaival, hanghordozásával tette teljessé az író elgondolását.

A másik oldalon állnak az ifjú szerelmek: Irén, az álözvegy lánya és Darvas Károly fiatal ügyvéd, akiben Csiky az új értelmiséget akarta megtestesíteni. Sajnos nem sok sikerrel. Mindkét hősét az író kissé halványabb színekkel rajzolta meg. Darvasról alig tudunk valamit, és jellemét sem cselekedeteiből, inkább kinyilvánított elveiből ismerjük meg. Ambrus Editnek és Kovács Jánosnak nem sikerült fölülemelkedniük ezeken az egyébként is szürkére festett figurákon. Ambrus Edit alakítása ugyan a III. és IV. felvonásban egyre jobban megtelt élettel, de Kovács János egyébként felfogásában hibátlan játéka, mellett sem tudta teljesen megtalálni a helyes hangot.

Több sajátos egyéniség színezi még a darabot s mutatja be a kort. Színészi munka szempontjából kiemelésre méltó Papp Teri Borcsa szakácsnéja. Kitérően ábrázolt, sok megfigyeléssel és meleg érzésekkel teli alakítás. — Décsy Györgyi az üres külsőségeknek élő és a jótékonyág színében tetszelgő Mákonyé szerepében újabb oldalát mutatta meg művészetének, amely az ideai színházi esztendőben igen gazdagon és sokszínűen bontakozott ki. — Timót másai kisebb és szerényebb kiadásban Tulipán szabó és felesége. A kitérő humorérzékű Zádory István és veje Bartók Júlia sok derűt fakasztóan, helyes mértéktartással játszotta a felfelé kapaszkodó kispolgárt. — Kátay Endre Bankó Béni, az ingyenélő, tudósként szélhámoskodó, dzsentri szerepében hiteles, jó játékot nyújtott. — Jölsikerült figura volt Klimóczy Endre, a gavallér uzsorás szerepében Várady Árpád. — Kisebb szerepükben jól megállták helyüket: Gémesi Imre, Pálffy György, Karikás Sándor, Bánky Judit, Lakatos János és a fiatal Szalay József. — Megkapó kedvességgel és igen tehetségesen, itt-ott meglepő hangsúllyal, játékkal elevenítette meg a kis Senki Gáspárt, Mosolygó Menyhért fogadott fiát, a színház kis gyermekszínésze, Rácz Sándor Sándor díszletei stílusosak, gondosak voltak, és megfelelő keretét nyújtották az előadásnak. Mánik László maszkjait és Bene Jánosné, Horváth Ferencc gondos, nagy munkával járó jelmezeit is dicséret illeti.

Mindent egybevetve: a szegedi Nemzeti Színház, ha nem is hibáktól mentes, de sikeres és művészi előadással ápolta drámairásunk e kitérő hagyományát, és segítette elő dolgozó népünk társadalmi tisztánlátását, izlésének, kultúrájának fejlődését.

Lőkös Zoltán